

UOT 372.3/4

**İBTİDAİ SİNİF ŞAĞIRDLƏRİNİN HƏYATI BACARIQLARININ İNKİŞAFI
ÜZƏRİNDƏ İŞ****Samirə İltifat qızı Kazımlı***Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0001-3434-3402**E-mail:** kazimlizehra914@gmail.com**Açar sözlər:** *ibtidai təhsil, evristik fəaliyyət, yaradıcılıq, mövcud çətinliklər***Ключевые слова:** *начальное образование, эвристическая деятельность, творчество, существующие трудности***Key words:** *elementary education, heuristic activity, creativity, existing difficulties*

İbtidai təhsil prosesi zamanı bir sıra nüanslara nəzər yetirmək lazımdır. Bu cür təhsilin ilkin çətinlikləri məktəbəqədərki dövrdə şagirdlərin idrak qabiliyyətlərinin yetərsiz inkişafı ilə müşahidə olunur ki, bu da onların ibtidai sinfə başlayarkən çətinlik çəkməsi ilə nəticələnir. Bu adətən:

- * riyaziyyat və digər fənlərlə çətinlik - məntiq, analitik düşünmənin yetərsizliyindən;
- * mətnlərin nəql edilməsi ilə çətinliklər təxəyyülün, məntiqi yaddaşın, nitq qabiliyyətinin inkişafında buraxılan səhvlərdən irəli gəlir;
- * müəllimin izahının məğzini dərk etmək bacarıqsızlığı (məhdud diqqət həcmi, canlı marağın olmaması);
- * şeirlərin, vurma cədvəlinin öyrənilməsində çətinliklər - pis inkişaf etmiş mexaniki və uzunmüddətli yaddaş, zəif diqqət toplanması ilə bağlı olur.

Təhsilin konsepsiyasında ibtidai təhsilin məqsədini əks etdirən oxu, yazı və hesablama vərdisləri yaratmaq və möhkəmləndirmək; məktəblilərə insan, cəmiyyət, təbiət və onlar arasındakı qanunauyğunluqlar haqqında ilkin həyati bilik və bacarıqların verilməsini təmin etmək; məntiqi və yaradıcı təfəkkür elementlərini formalaşdırmaq, istedadlı uşaqların erkən yaşdan üzə çıxarılmasını və inkişafını təmin etmək; şagirdlərə həssaslıq, estetik və bədii zövq, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər, fiziki mədəniyyət və özünəxidmət bacarıqları aşılamaq kimi dəyərlərin təmin olunması pedaqoji əməyin hazırlığının nəzəri və praktik həlli ilə əlaqədardır.

Pedaqoji əməyin tərbiyəedici funksiyası təlim prosesində hər bir fərddə ictimai əhəmiyyətli keyfiyyətlərin və şəxsiyyətin xüsusiyyətlərinin möhkəmləndirilməsi, həyata və fəaliyyətə əxlaqi, estetik münasibətin inkişafını təmin edir.

Pedaqoji prosesdə tərbiyəçilərlə tərbiyə olunanların əməyi bir-birinə qovuşmalı və qarşılıqlı təsir münasibətləri yaradılmalıdır. Məktəbdə fənlərin tədrisi və müxtəlif təlimlərlə yanaşı həm də oyunlar keçirilməlidir. Oyun şagirdin başlıca fəaliyyətlərindən biri olmaqla onun inkişafında və bacarıqlarının formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Oyunda əl hərəkətləri və əqli əməliyyatlar tamamlanır. Ona görə birincilərin peşə marağı mövzusuna aid, hər hansı sadə əməliyyatlarla bağlı 2-3 psixoloji oyun daxil edilməklə, diqqətin, mənimsəmə və düşüncənin vəhdəti təmin olunmalıdır. Mövzuların həyati bacarıqlar aşılayan tərəflərini fəal dərsin ayrı-ayrı mərhələlərində məqsədyönlü və planlı şəkildə təhlil etmək xüsusilə vacibdir. Bunun üçün

fəal dərslərin bütün mərhələlərində ibtidai sinif müəllimləri məqsədyönlü, mütəşəkkil, planlı olaraq iş aparmalıdır.

İbtidai sinif müəllimlərinin fəal iş formaları yaratmaları şagirdlərin həyatı bacarıqlarının formalaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Təlimin əsas təşkil forması ümumtəhsil məktəblərində təlim praktikasının təsdiq etdiyi kimi dərslərdir. Dərs təlimin elə bir formasıdır ki, burada müəllim-şagird əməkdaşlığı formalaşır, yeni biliklər əldə edilir, yeni bacarıqlar aşılır, yeni qabiliyyətlər üzə çıxır. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında müəllim nümunəsinin, müəllim nüfuzunun və xüsusilə də müəllim-şagird əməkdaşlığının böyük rolu vardır.

Həyat bilgisi dərslərində şagirdlərin fəallaşdırılması fəal dərslərin təşkilinə zəmin yaradır. Bu imkanlardan faydalanmaqla fəal dərslərin mərhələlər üzrə həyata keçirilməsi işi asanlaşır. Dərslərdə şagirdlərin fəallaşdırılması diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Həyat bilgisinin tədrisi prosesində ümumdidaktik metodlara, o cümlədən müstəqil iş, əyani, müşahidə, demonstrasiya, illüstrasiya, yaradıcı, təlimin texniki vasitələri, proqramlaşdırılmış təlim, fəaliyyət motivləri, qruplarla iş, cütlərlə iş, fərdlərlə iş və bu kimi digər təlim metodlarına istinad etmək məsləhətdir. Bununla ibtidai sinif şagirdlərinin həyatı bacarıqlarını günün tələbləri səviyyəsində formalaşdırmaq mümkündür.

Riyaziyyatın səmərəli öyrədilməsi şagirdlərin zehni fəaliyyətinə, onların müəyyən düşüncə strukturlarının inkişafına, təsəvvür və anlayışların formalaşmasına, materialın mənimsənilməsinin keyfiyyətinə sisteməlik nəzarəti təmin edir. Bu zaman aşağıdakıların nəzərə alınması xüsusilə vacibdir:

1) ibtidai təhsilin ümumi təhsilin digər səviyyələrində tədris olunacaq fənlərin bünövrəsi olması;

2) təlimin ilkin mərhələsində təfəkkürün inkişafının, xüsusilə çatışmazlıqları sonradan aradan qaldırmağın çətin və mürəkkəb proses olması.

Tədris prosesinin səciyyəvi idarəetmə prosesi kimi başa düşülməsi ilə biz yalnız mümkün modellərdən birini nəzərdən keçiririk ki, bu da mürəkkəb modelləşdirilmiş obyektin yalnız sadələşdirilmiş təsvirini verir. Ümumiyyətlə, real öyrənmə prosesi, xüsusilə ibtidai təhsildə riyaziyyatın tədrisi təsvir edilən modelle eyni deyil və bu modelin öyrənilməsi ilə məhdudlaşdırılmamalıdır, çünki hər bir mərhələdə çətinliklər yarana bilər: müəllimin verdiyi məlumatları bütün şagirdlər eyni səviyyədə qavramır, hər kəs onu düzgün başa düşmür. Nəzərdən keçirdiyimiz tədris modeli isə modelləşdirilmiş obyektin bəzi əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini də özündə saxlayır. Bu modeldə tədris metodu müəllim və şagirdin qarşılıqlı fəaliyyəti kimi izah edilə bilər.

Riyaziyyat fənninin öyrənilməsində ən başlıca amil onun tədrisi üsuludur. Tədris prosesi ibtidai sinif şagirdlərində riyaziyyatda tətbiq olunan əsaslandırma üsullarına yiyələnməyi təmin etməli və onları say, həndəsi fiqur, funksiya, ölçü kimi mühüm riyazi anlayışları mənimsəməyə hazırlamalıdır. Riyaziyyatı "ciddi şəkildə" öyrətmək məqsədilə məktəbliləri parta arxasına əyləşdirməkdən əvvəl, onlarla riyaziyyat üzrə oyunlar (təlim oyunları) oynamaq lazımdır. Oyunlar həmişə şagirdlərə sevinc gətirir. Deməli, oyun metodikasını tətbiq etməklə, tədris prosesini də yaxşılaşdırmaq mümkündür. Buna görə də ibtidai sinif şagirdlərini oyundan ayırmaq deyil, onları, ilk növbədə oyun vasitəsilə öyrətmək daha əlverişli və uşaq təbiətinə uyğundur.

Yaradıcılıq və yaradıcı təfəkkür bir-biri ilə sıx əlaqədə olub, elə məqsədyönlü fəaliyyətdir

ki, onun nəticəsində yeni, orijinal fikir, təklif meydana gəlir. Çünki təfəkkür və təxəyyül yaradıcılığın mühüm komponentləridir. Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf xüsusiyyətləri təxəyyül vasitələrindən düzgün istifadə edilməsindən birbaşa asılıdır və bu da öz növbəsində şagird təfəkkürünün orijinallığını və aktivliyini təmin edir.

İbtidai siniflərdə riyaziyyatın təlimi prosesində, həmçinin dərsləndikən məşğələlərdə şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi məhz I sinifdən başlanmalı, bu proses təhsilin digər pillə və səviyyələrində də davam etdirilməlidir. İbtidai siniflərdən etibarən riyaziyyatı öyrətməklə həm də şagirdlərin mühakimə qabiliyyəti inkişaf etdirilir. Onlar hər hansı bir obyekt və ya hadisəni müşahidə və təhlil etməyi bacarır, onun haqqında müəyyən nəticə çıxarmaq vərdişləri qazanırlar.

Məlumdur ki, I-V siniflərdə və qismən V-VI siniflərdə riyaziyyat təlimi, əsasən induktiv şəkildə qurulur və daha çox şagirdlərin intuitiv təfəkkürünə istinad edilir. Riyaziyyat təlimində intuisiya və intuitiv təfəkkür şagirdlərin evristik təfəkkürünün inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. İbtidai sinif şagirdlərində riyazi təfəkkürün formalaşdırılması dedikdə, riyaziyyat fənni vasitəsilə elmi təfəkkürün məqsədyönlü inkişaf etdirilməsi, elmi idrak metodlarının əsası olan düşünmə bacarıqları kompleksi nəzərdə tutulur. Odur ki, ibtidai siniflərdə riyaziyyat dərslərində qoyulmuş problemin həlli vasitəsilə şagirdlərin evristik fəaliyyətinin formalaşdırılması prosesinin tədqiqi həmişə aktual olaraq qalır və riyaziyyatın tədrisinin təkmilləşdirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrün bəzi səciyyəvi xüsusiyyətlərini əsas götürərək deyə bilərik ki, qeyd olunan üsullar ibtidai sinif müəllimlərinə elmi-pedaqoji və metodik cəhətdən istiqamət verməkdədir. Fənlərin tədrisi prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin həyatı bacarıqlarının formalaşdırılması tədqiqat probleminin aktuallığını əsaslandıran cəhətlərdən biridir.

Problemin elmi yeniliyi. Qeyd olunan fənlərin tədrisi prosesində şagirdlərə həyatı bacarıqların aşılınması ilə bağlı metodika hazırlanmışdır. Bu metodikanı Azərbaycan Respublikasının pedaqoji fikir tarixində ilkin metodika kimi və Naxçıvan Muxtar Respublikasının ümumtəhsil məktəblərində tətbiq olunan yeni pedaqoji texnologiya kimi dəyərləndirmək mümkündür.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Ölkəmizdə və bir sıra regionlarda ibtidai siniflərdə həyat bilgisi, texnologiya, riyaziyyat fənninin tədrisi prosesində şagirdlərə həyatı bacarıqların aşılınması ilə bağlı yeni və müasir tələblərə cavab verən iş modeli hazırlanaraq təqdim olunmuşdur. Pedaqoji ədəbiyyatda şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması ilə bağlı çoxsaylı əsərlər yazılmış, həmçinin fənlərin tədrisində şagirdlərə bir sıra bacarıqların aşılınması ilə əlaqədar çoxsaylı tədqiqatlar aparılaraq məqalələr, kitablar və dissertasiyalar hazırlanmışdır.

Ədəbiyyat

- 1.<https://www.muallim.edu.az/news.php?id=5993>
- 2.<https://as-journal.edu.az/ibtidai-sinifl%C6%8Frd%C6%8F-riyaziyyatin-t%C6%8Fdrisi-prosesind%C6%8F-sagirdl%C6%8Frd%C6%8F-yaradici-t%C6%8Ff%C6%8Fkkurun-inkisaf-etdirilm%C6%8Fsi-metodlari-222>
- 3.<https://tehsiljurnali.az/sagxeberler/3979-btidai-siniflrd-agird-myi.html>

4.https://aak.gov.az/upload/dissertation/pedaqogika/Z_Mehdiyeva_avtoreferat_az%C9%99rbaycan_dili.pdf

С.И. Кязимли

**Работа по развитию жизненных навыков учащихся начальных классов
Резюме**

При преподавании указанных предметов развитие и формирование жизненных умений учащихся начальных классов осуществляется целенаправленно, планомерно и организовано при организации урока. С этой точки зрения в первых и четвертых классах должны быть подготовлены образцовые модели уроков по методике преподавания культурных ценностей, исторических ценностей, в том числе нашего государства, прав, обязанностей, духовного мира, здоровья, безопасности и других подобных тем.

S.I. Kazimly

**Work on the development of life skills of primary class students
Summary**

When teaching these subjects, the development and formation of life skills of primary school students is carried out purposefully, planned and organized during the organization of the lesson. From this point of view, exemplary lesson models should be prepared in the first and fourth grades on the methods of teaching cultural values, historical values, including our state, rights, responsibilities, spiritual world, health, safety and other similar topics. Research conducted on such facts and events forms policy documents on educational reforms and scientific and theoretical ideas on developing life skills in students when organizing life lessons.

Redaksiyaya daxil olub: 13.03.2025